МАРТИНОВ А.Ю.,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Інститут історії України НАН України

НІМЕЦЬКО-ФРАНЦУЗЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

22 січня 2003 р. виповниться сорок років Єлісейському договору, підписаному Де Голлем та К.Аденауером. Зазначений історичний документ зафіксував появу дипломатичного стратегічного союзу, який змінив долю Європи. Становлення процесу європейської інтеграції нерозривно пов'язано із остаточною нормалізацією та успішним розвитком німецько-французьких відносин.

Досвід налагодження партнерських відносин між колишніми запеклими ворогами становить суттєвий інтерес для сучасної теорії міжнародних відносин і дипломатії. Адже шлях вирішення найбільш суперечливих територіальних проблем та подолання принципового конфлікту національних інтересів є особливо актуальним на сучасному складному етапі формування нового світового порядку.

Перша половина XX ст. в європейській історії була пов'язана із запеклими німецько-французькими протиріччями, які врешті привели до двох світових воєн. Після 1945 р.

і особливо з початком епохи "холодної війни" формування нової моделі двосторонніх відносин між ФРН та Францією здійснювалось на фоні наявності доброї волі до компромісного вирішення існуючих проблем у контексті перспективного бачення спільного майбутнього об'єднаної Європи. Важливу роль у консолідації сил провідних західноєвропейських країн у протистоянні радянській загрозі відігравали в цей час і США.

Параметри відносин між Бонном та Парижем (1963-1989)

Період 60-80-х рр. XX ст. в німецько-французьких відносинах позначився досить плідною співпрацею у процесі структурно-функціонального оформлення Європейського економічного співтовариства. Досить складно відбувалось відпрацювання ефективних механізмів прийняття погоджених рішень між Бонном та Парижем за часів президентства Де Голля (1958-1969), який вважав пріоритетними у своїй діяльності питання національної та військової незалежності Франції[1]. Одним із шляхів досягнення цієї мети було посилення політичного впливу Франції у Європі.

На думку Г.Кіссінджера, фундаментом західноєвропейської інтеграції було визнання Німеччиною французького політичного лідерства в Європейському співтоваристві в обмін на вирішальне слово в економічних питаннях[2]. Таким чином в роки "холодної війни" Німеччина перетворилася на економічного гіганта, але політичного карлика. Де Голль, граючи роль першої скрипки в франко-німецькому тандемі, зокрема, блокував вступ Великобританії до Європейського співтовариства.

З приходом до влади в Німеччині соціал-демократичного уряду В.Брандта, партнером якого був французький президент Ж.Помпіду, протягом 1969-1973 рр. відбулося перше розширення Європейського співтовариства, здійснювався пошук шляхів до поглиблення якісних зрушень у процесі європейської інтеграції, зокрема через налагодження механізмів політичної інтеграції та спільного фінансового регулювання. У 1978 р. канцлер Г.Шмідт та французький президент В.Жискар д'Естен (який з 2001 р. був президентом Конституційного конвенту ЄС) започаткували процес формування спільної західноєвропейської валютної системи.

Подальше зміцнення німецько-французького діалогу відбувалось у часи французького президента Ф.Міттерана та канцлера Г.Коля (1981-1989 рр.). Саме тоді завдяки спільним зусиллям Франції та ФРН було подолано тенденцію до стагнації у процесі розвитку євро-

пейської інтеграції, яка була пов'язана із конфліктами навколо розробки спільної аграрної політики та удосконалення механізмів пошуку компромісних рішень щодо суперечливих національних інтересів, зокрема з огляду на особливу позицію щодо "брюссельських бюрократів" британського прем'єр-міністра М.Тетчер.

Врешті спільними зусиллями ФРН та Франція спромоглися "проштовхнути" в 1985 р. прийняття Єдиного європейського акту, який по суті визначив стратегію розвитку європейської інтеграції до кінця XX століття. Ключову роль "двигуна" у процесі реалізації цього проекту повинно було відігравати німецько-французьке стратегічне співробітництво.

Відносини між ФРН та Францією з початком нового періоду європейської історії, пов'язаного із закінченням протистояння доби "холодної війни", об'єднанням Німеччини, розпадом СРСР та СФРЮ, динамічними демократичними змінами в країнах Центральної Європи, постали перед серйозними викликами безпеці та стабільності. Настав час робити вибір щодо подальшого якісного розвитку європейської інтеграції, подолання розколу Європи на ворожі табори. Справжнім історичним випробуванням на міць німецько-французького стратегічного партнерства стало питання прискореного об'єднання Німеччини.

Політика Франції щодо об'єднання Німеччини

Президенту Де Голлю приписують афористичну фразу: "Я так люблю Німеччину, що хочу, аби їх було дві". Так чи інакше, але до кінця 80-х рр. XX ст. Франція мала цілком нормальні стосунки із Німецькою Демократичною Республікою. Це нікого не дивувало, адже ще 1987 р. канцлер Г.Коль приймав у Бонні лідера НДР Е.Хонеккера, і розглядав разом із ним перспективу надання нової якості "німецько-німецьким відносинам", які інтенсивно розвивались паралельно із розрядкою міжнародної напруженості в Європі.

Після падіння Берлінського муру 9 листопада 1989 р. геополітичне становище в Європі радикально змінилось. Геостратегічні інтереси Франції вимагали логічного погодження з німецькими національними інтересами, аби Г.Коль скористався унікальною відкритою можливістю, наданою історією, і закрив німецьке питання[3]. Альтернативне занадто обережне ставлення до об'єднання Німеччини, яке було певний час характерним для політики М.Тетчер, унеможливлювалось внаслідок високого ступеня довіри, характерного для діалогу між французьким президентом Ф.Міттераном та канцлером Г.Ко-

лем. Французькі економічні, політичні, військові інтереси вже настільки були взаємопов'язані із відповідними німецькими інтересами, що "розлучення" між Бонном та Парижем можна було розглядати лише як необґрунтований реальною політикою гіпотетичний варіант. Символом нової доби європейської історії, зокрема, став створений німецько-французький європейський корпус, який мав стати праобразом майбутньої Європейської армії.

Внаслідок об'єднання Німеччина перетворювалась на ще більш важливого партнера Франції не лише в Європі, а й у світі. На думку колишнього міністра закордонних справ Франції Ю.Ведріна, за часів глобалізації французькі національні інтереси вимагають посилення європейської єдності та ідентичності, саме з цієї точки зору Париж поставився до нової ролі Німеччини у двосторонньому тандемі[4].

Водночас британське занепокоєння щодо "не контрольованості" нової Німеччини заперечувались механізмами союзницьких обов'язків по НАТО та планами подальшого розвитку європейської інтеграції. По суті ціною французької згоди на об'єднання Німеччини став Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу.

ФРН і Франція на шляху від Маастрихта до Ніцци

Маастрихтський договір 1992 р. та Договір Ніцци 2000 р. стали двома точками відліку у процесі інтенсивного якісного та кількісного розвитку європейської інтеграції. Від погодження позицій Німеччини та Франції значною мірою залежав остаточний зміст цих історичних документів та імплементація їхніх положень у реальному житті.

Процес ратифікації Маастрихтського договору у Франції відбувався навіть більш складно, ніж у Німеччині. Ультраправий "Національний фронт" Ж.-М. Ле Пена звинувачував уряд у зраді національних інтересів. Перевага прихильників поглиблення європейської інтеграції над євроскептиками на референдумі була незначною.

Тому період 90-х рр. XX ст. виявився, на нашу думку, одним із найбільш складних у історії німецько-французьких відносин. Це і не дивно, адже саме в цей час існуючий механізм погодження національних інтересів цих країн проходив крізь складні випробування.

Насамперед, вони стосувались певних геополітичних протиріч, які позначались у сфері міжнародних відносин. Наголошуючи на цьому З.Бжезинський, зокрема, пише, що Франція не лише бажає відігравати головну роль в об'єднаній Європі, а й розглядає себе як ядро середземноморсько-північноафриканської групи країн. Німеччина, в

свою чергу, відчуває особливу відповідальність за Центральну Європу. Крім того, Франція та Німеччина вважають себе зобов'язаними репрезентувати інтереси Європи у справах з Росією[5].

Водночас на думку російського консервативного геополітика О.Дугіна, франко-німецький союз є головною складовою євразійської геополітики на континентальному Заході, за умов пріоритетності геополітичної незалежності Центральної Європи[6]. Але подібні тенденції розвитку німецько-французького союзу не можуть влаштовувати США. Г.Кіссінджер підкреслює, що Сполучені Штати не зацікавлені в тому, аби якісь країни одноосібно контролювали становище в Європі, або в Азії[7].

Отже, присутність третього має роз'єднувати німецько-французький тет-а-тет. Цю роль у Європі продовжують відігравати США. При цьому стратегічною метою Вашингтона є вибудовування ефективного механізму контролю за ступенем німецько-французького зближення, аби політика Європейського Союзу залишалась у рамках американських геостратегічних інтересів.

Заради цього різні адміністрації Білого дому вдало використовували певні об'єктивні протиріччя між ФРН та Францією. Наприклад, з розпадом Югославії Франція зайняла більш обережну позицію щодо визнання незалежності Словенії та Хорватії, на чому активно наполягала Німеччина. Париж та Бонн по-різному ставились до питання швидкості формування європейської оборонної ідентичності та перегляду ролі військово-політичної присутності США в Європі. Франція також була занепокоєна преференціями Німеччини у відносинах із країнами Центральної Європи. Відрізнялись позиції Парижа та Бонна у питанні підтримки американської політики посилення конфронтації з Іраком та стосовно швидкості створення палестинської держави і близькосхідного мирного процесу в цілому.

Все це свідчило, що для просування вперед справи створення єдиної Європи необхідно суттєво удосконалювати механізми німецько-французького стратегічного партнерства. З цією метою німецька та французька дипломатії налагоджували нові напрямки постійних консультацій на зразок "Веймарського трикутника" як форуму тристоронніх німецько-франко-польських консультацій.

Тим самим ширшою ставала сфера погоджених позицій, зокрема, щодо формування спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу, налагодження постійного діалогу з Росією, стабілізації становища у колишніх радянських республіках.

Після перемоги на президентських виборах 1995 р. у Франції Ж.Ши-

рака має місце комплексний вплив франко-німецьких відносин на інтеграційну політику Франції[8]. На нашу думку, до кінця епохи канцлера Г.Коля в німецькій та європейській політиці, яка настала після його поразки на виборах восени 1998 р., німецько-французька взаємодія по лінії Коль-Ширак суттєво не відрізнялась від часів тісної співпраці між Колем та Міттераном. Саме в другій половині 90-х рр. Париж та Берлін (який офіційно став столицею після переїзду 1999 р. органів влади з Бонну) домоглися ключового якісного зрушення в процесі європейської інтеграції – створили передумови для введення спільної грошової одиниці євро. Правда до останнього моменту точились німецько-французькі суперечки навколо питання, хто стане першим директором Європейського центрального банку. Німеччина наполягала на кандидатурі голландця Віма Дуйсінберга, французи пропонували Ж.-К.Тріше. Врешті перший увійшов у історію, як людини, котра дала старт спільній грошовій одиниці Європейського Союзу.

Народження Монетарного союзу було цілком закономірним явищем. Звичайно, на конкретних фактах соціально-економічної історії можна сперечатись щодо ступеня інтеграції національних економік провідних країн Європейського Союзу, але тезу щодо тісної співпраці німецьких та французьких компаній різних галузей економіки підтверджують аргументи не лише інтенсивного формування транснаціональних фінансових груп, а й активного злиття компаній. Наприклад, 1999 р. офіційно об'єднатись німецький концерн "Хехст" та французький "Ронк-Пуленк", "Даймлер-Крайслер" вів переговори про кооперацію з "Аероспесіаль-Матра", а 2002 р. французький виробник алюмінію "Pechiney-Corus" купив німецьку фірму "Alu-Werke", що спеціалізується на металургії кольорових металів[9]. Крім того, Баварія імпортує електрику, що виробляється на французьких атомних станціях. Але найважливіше, що Франція та Німеччина лишаються одна для одної найважливішими торговельними партнерами.

Водночас мета створення спільного соціального простору Європейського Союзу, досягнення якої значною мірою залежить від ФРН та Франції, прогнозовано наштовхнулась на принципово різні підходи урядів до проведення податкової реформи. Так після перемоги 2002 р. правоцентристів на парламентських та президентських виборах у Франції там мова йде про дерегуляцію економіки, зниження податків. У Німеччині після перемоги у вересні 2002 р. соціал-демократів та зелених на виборах до бундестагу несприятлива економічна кон'юнктура, навпаки, вимагає застосування непопулярних заходів збільшення податків. Правда, федеративна структура Німеч-

чини, зважаючи на динаміку змін політичного контролю за верхньою палатою бундесратом, ще більше ускладнює завдання канцлера Г.Шрьодера у проведенні податкової реформи.

Крім того, між ФРН та Францією зберігаються суттєві протиріччя в питанні фінансування бюджету ЄС. Німеччина є найбільшим платником у спільну касу Євросоюзу, а Франція отримує найбільші суми субсидій для своїх фермерів. Уряд канцлера Г.Шрьодера з огляду на уповільнення зростання німецької економіки наголошує на потребі зменшення внеску ФРН до бюджету ЄС, що суперечить потребі об'єктивного збільшення витрат, які потрібні у процесі забезпечення вступу до Європейського Союзу принаймні десяти нових країн членів. Всі ці проблеми, звичайно, продовжують залишатись на порядку денному німецько-французьких саммітів, які відбуваються, як правило, кожні три місяці.

Динаміка німецько-французьких політичних відносин була збережена і після приходу у жовтні 1998 р. до влади в ФРН правлячої коаліції соціал-демократів та партії зелених. Правда, у персональних відносинах між Г.Шрьодером та Ж.Шираком вже відсутня харизма особистої симпатії, але це емоційне охолодження не є причиною кризи у стосунках між Берліном та Парижем. Певне напруження стимульовано складністю проблем, які доводиться вирішувати. Так на початку 1999 р. у зв'язку з відставкою звинувачених у корупції членів Європейської комісії Ж.Сантера ФРН та Франція врешті погодились з кандидатурою на цю посаду єврооптиміста Р.Проді. Тоді ж весь ЄС потрапив у серйозну зовнішньою політичну кризу в Косово. Американське наполягання на бомбардуванні Югославії силами НАТО з метою силового вирішення косовської проблеми, ще більше підкреслило відсутність європейської оборонної ідентичності. Крім того, виклик безпеки опустив курс щойно введеного у готівковий обіг євро. Таким чином, Європейський Союз зазнав подвійного політичного та економічного удару. За цих обставин на 73-му німецько-французькому самміті в Тулузі у травні 1999 р. було погоджено пакт стабільності для Південно-Східної Європи та створено спільну групу швидкого реагування на випадок кризових ситуацій[10].

У другій половині 2000 р. Франція головувала в структурах Європейського Союзу. Цей чинник обумовив підвищення активності політичних контактів між Берліном та Парижем. Так у червні 2000 р. на 75-му німецько-французькому самміті в Майнці Г.Шрьодер та Ж.Ширак погодили порядок денний загальних переговорів щодо реформування Європейського Союзу з метою підготовки до прийому нових країн-членів. У галузі спільної оборонної політики було прийнято рішення про відмову від участі в українсько-російському про-

екті "АН-70", та щодо розробки власного європейського військово-транспортного літака "А-400М"[11].

Президент Франції Ж.Ширак, виступаючи 27 червня 2000 р. перед бундестагом ФРН, навів аргументи на користь ідеї "двох швидкостей" європейської інтеграції, тобто одночасного якісного поглиблення та кількісного розширення Європейського Союзу. Також була створена робоча комісія бундестагу та Національних зборів Франції[12].

Взагалі період головування Франції в ЄС пройшов на фоні загострення внутрішньополітичної боротьби між президентом Ж.Шираком та прем'єр-міністром Л.Жоспеном. При чому Г.Шрьодер не підтримував останнього як лідера французьких соціалістів, який не поділяв ідею німецького канцлера та британського лейбористського прем'єр-міністра Т.Блера щодо впровадження ліберальних економічних ідей до ідейного багажу європейської соціал-демократії. Натомість Ж.Ширак напередодні парламентських виборів у Німеччині восени 2002 р. підтримував опонента Г.Шрьодера кандидата на посаду канцлера від ХДС-ХСС Е.Штойбера.

Врешті на першому самміті після виборів лідери ФРН та Франції продемонстрували спроможність ставити об'єктивні інтереси своїх країн вище за суб'єктивні образи з приводу політико-ідеологічних розбіжностей.

Звичайно, відгомін цих внутрішньополітичних баталій у ФРН та Франції певним чином позначався на ступені взаєморозуміння їхніх керівників у справах ЄС. Наприклад, після входження ультраправої партії свободи до правлячої коаліції з Австрійською народною партією Г.Шрьодер підтримав пропозицію щодо символічних політичних "санкцій" ЄС проти Альпійської республіки, натомість Франція під час свого головування в ЄС домоглася виходу уряду В.Шюсселя з ізоляції.

Але найбільше суперечок проявилось під час грудневого 2000 р. самміту в Ніцці. Німеччина пропонувала скасувати національне право вето в питаннях спільної зовнішньої та оборонної політики ЄС. Також Берлін наполягав на збільшенні кількості голосів для себе у Раді міністрів ЄС, адже ФРН є найбільшою за чисельністю населення країною ЄС. Врешті у питанні вето Франція підтримала обережну британську позицію, а у Раді міністрів ЄС після вступу нових країн членів ФРН і Франція матимуть по 30 голосів[13].

Суттєве охолодження німецько-французьких відносин після самміту в Ніцці довелось "підігрівати" неформально. Наприкінці січня 2001 р. у Страсбурзі Г.Шрьодер та Ж.Ширак погодились з потребою скликання Конституційного конвенту ЄС з метою розробки основних пра-

вових засад функціонування майбутнього Європейського Союзу 27 країн членів. Також з огляду на проблеми з безробіттям та реформуванням правил регулювання ринку праці Німеччина та Франція домовились про введення семирічного мораторію на вільне пересування їхньою територією робочої сили з нових країн-членів ЄС[14]. На наступному німецько-французькому самміті було створено двосторонню робочу групу з проблем глобалізації. Це дало підстави канцлеру Г.Шрьодеру оптимістично заявити, що німецько-французькі відносини кращі, ніж про них говорять[15].

У контексті проблем стратегічної стабільності Париж та Берлін прохолодно поставились до наміру США розгорнути Національну систему протиракетної оборони. Адже в той час, як гіпотетично ракети запущені з кризових районів із космосу збиватимуться над Європою, остання навіть у рамках НАТО втратить надійні гарантії безпеки. Створення європейської системи протиракетної оборони поки що залишається лише на вустах політиків.

Але з особливою гостротою проблеми глобальної безпеки постали після терактів у США 11 вересня 2001 р. Президент Франції Ж.Ширак став першим європейським лідером, котрий відвідав Вашингтон відразу після терактів. Франція та ФРН підтримали Сполучені Штати на афганській стадії антитерористичної операції. Близько тисячі солдат бундесверу з грудня 2001 р. перебувають у Кабулі. Французькі солдати підтримують операцію з баз у Киргизстані та Узбекистані.

Лідерство США в глобальній боротьбі проти міжнародного тероризму гостро поставило питання ефективності спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу, який опинився на другорядних ролях.

Реалізація проекту спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу значною мірою залежить від підвищення ефективності механізмів німецько-французького погодження інтересів у Європі та світі. Проте цей процес розгортається дуже повільно.

Наприклад, в умовах загострення арабо-ізраїльських відносин Франція, на відміну від ФРН, зайняла більш радикальну позицію щодо потреби створення незалежної палестинської держави. Франція, яка має найбільшу єврейську громаду в Європі та чисельну арабську громаду, зіштовхнулась із актами антисемітизму. На хвилі цих настроїв Ж.-М. Ле Пен влітку 2002 р. навіть вийшов у другий тур президентських виборів, де програв Ж.Шираку.

Водночас щодо проблеми усунення від влади в Іраці Саддама Хусейна Париж та Берлін зайняли більш поміркована позицію, ніж

США. Загострення становища навколо Іраку співпало з розгортанням передвиборчих кампаній у Франції та ФРН. Тому, виходячи з власних інтересів, зокрема потреби замирення кризових точок навколо ЄС, якими є Балкани та Близький Схід, політичні еліти цих країн наполягали на дипломатичних засобах роззброєння Іраку.

У серпні 2002 р. канцлер Ш.Шрьодер заявив, що солдати бундесверу до завершення афганської стадії антитерористичної операції не братимуть участі у війні проти Іраку. Це коштувало йому серйозного погіршення відносин із президентом США Дж.Бушем-молодшим. Франція у свою чергу наполягала на потребі рішення ООН щодо військових дій проти Іраку. Врешті 8 листопада 2002 р. була прийнята резолюція Ради Безпеки ООН №1441 щодо відновлення міжнародних інспекцій зброї масового знищення на території Іраку. Франція та ФРН виступають за прийняття другої резолюції по результатам інспекцій. Саме таким шляхом можна легітимізувати американську військову акцію проти Саддама Хусейна.

За результатами листопадового 2002 р. празького самміту НАТО Париж та Берлін підтримали ідею вступу до альянсу 2004 р. Естонії, Латвії, Литви, Словаччини, Словенії, Болгарії, Румунії. Ці ж країни разом із Кіпром, Мальтою, Польщею, Угорщиною, Чехією є кандидатами на вступ до Європейського Союзу. Водночас на фоні епохальної події в історії трансатлантичного співробітництва визначилось коло спірних питань. Зокрема, Франція виступала за передачу від НАТО до ЄС мандату миротворчих сил у Македонії, проте до 15 червня 2003 р. було продовжено мандат НАТО в цій балканській країні.

Поки що також не погоджено механізм поділу сфер компетенції між силами швидкого реагування НАТО та аналогічними з'єднаннями ЄС. Також зберігаються протиріччя з приводу початку в грудні 2004 р. переговорів про вступ Туреччини до ЄС. При чому Анкара незадоволена датою початку переговорів, адже її дипломатії тоді доведеться мати справу не з 15, а мінімум 25 країнами ЄС, включно з Кіпром. Вашингтон активно лобіює ідею вступу "зразкової ісламської країни" Туреччини до ЄС, що має запобігти цивілізаційному зіткненню демократичного Заходу із мусульманським світом. На думку президента Конституційного конвенту В.Жискар д'Естена, з якою важко не погодитись, внаслідок вступу до ЄС Туреччини об'єднана Європа отримає суттєві проблеми з власною цивілізаційною ідентичністю.

І це не дивно, адже Німеччина та Франція вже зараз мають серйозні ускладнення з мусульманською меншиною в своїх країнах. Ста-

новище ще більше загострилось після 11 вересня 2001 р., коли у мусульманах поголовно почали бачити войовничих ісламістів, що робить настрої у цій общині більш радикальними[16].

Напередодні самміту ЄС у Копенгагені (12-13 грудня 2002 р.) Г.Шрьодер та Ж.Ширак провели консультації у Бранденбурзі. Зокрема, було досягнуто компроміс з питання аграрних субсидій. Незважаючи на критику США, Європейський Союз має намір на період 2007-2013 рр. зберегти зазначені субсидії на рівні 2006 р. Тим самим за підрахунками економістів щорічно Німеччина сплачуватиме французьким фермерам 1,5 млрд. євро[17].

Водночас США домагаються, аби ЄС збільшив витрати на оборону, що в умовах економічної стагнації може поховати соціальні програми. Натомість Франція погодилась, зважаючи на бюджетні складності в обох країнах, скоротити фінансування спільних німецько-французьких програм озброєнь. Великий дефіцит коштів перешкоджає, зокрема, реалізації розвідувальної супутникової програми "Геліос-2", суттєві проблеми з фінансуванням має розробка та виробництво спільного військово-транспортного літака ЄС.

Водночас перша в історії Франції жінка міністр оборони М.Алліот-Марі слушно наголосила, що без власного військового потенціалу Європа не матиме власного зовнішньополітичного обличчя[18]. Тому перспектива збільшення військових витрат у цьому контексті виглядає неминучою. Інша справа, коли уряди без ризику соціальних ускладнень підуть на це, невідомо.

Нинішній голова Європейської комісії Р.Проді нагадує, що "Європа є донькою двох культур – романської і германської"[19]. Символом цього соціокультурного дуалізму в історії європейської інтеграції лишається німецько-французьке стратегічне партнерство.

Франція, послідовно виступаючи за посилення міжнародної активності ЄС, підтримує намір Німеччини стати постійним членом Ради Безпеки ООН. Протягом 1 січня 2003 – 31 грудня 2004 р. поки Німеччина буде непостійним членом зазначеного ключового органу Об'єднаних Націй є реальний шанс на посилення послідовності спільної європейської політики з актуальних міжнародних питань.

ПОСИЛАННЯ

[1] Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К., 2001. – С.115.

[2] Киссинджер Г. Дипломатия. – М., 1997. – С.749.
[3] Tilo Schabert. Wie Weltgeschichte gemacht wird. Frankreich und die deutsche Einheit. – Stuttgart., 2002. – S.490.
[4] Hubert Vedrine. Les cartes de la France a l'heure de la mondialisation. – Paris., 2000. – P.90.
[5] Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М., 1999. – С.56.
[6] Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М., 1997. – С.222.
[7] Киссинджер Г. Дипломатия... – С. 741.
[8] Погорська І.І. Євроінтеграційна політика Франції. Автореф. ... дис. канд. політ. наук. – К., 2002. – С.12.
[9] Handelsblatt. – 9 Oktober 2002.
[10] Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 29 Mai 1999.
[11] Suddeutsche Zeitung. – 9 Juni 2000.
[12] Suddeutsche Zeitung. – 28 Juni 2000.
[13] Werner Weidenfeld. Nizza in der Analyze Strategien fur Europa. – Gutersloh, 2001. – S.125.
[14] Suddeutsche Zeitung. – 31 Januar 2001.
[15] Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 7 September 2001.
[16] Nicola Tietze. Islamische Identitat. Formen muslimischer Religiositat junger Manner in Deutschland und Frankreich. – Hamburg, 2001. – S.98.
[17] Focus. – 2002. – №44. – S.42.
[18] Der Spiegel. – 2002. – №49. – S.142.
[19] Проді Р. Задум об'єднаної Європи. – К., 2002. – С.37.

Надійшла до редакції 10.01.2003